

Zaterdag en Zondag

Bijlage Drentse Courant/Groninger Dagblad

FHS

Hoesten, huidaandoeningen, prikkende ogen, ziek vee en roet op het wasgoed: geen reden tot ongerustheid vanwege FHS?

Recordjacht

Dit weekend sprint op de mannen en supersnelle Nagano goet records?

'Zonder de inzet van de lokale overheid ha

lets méér d hand- en spandienst

Twaalf jaar was hij toen een joods vriendje uit de straat hem zijn speelgoed overhandigde. Het kereltje maakte hem duidelijk dat hij moest opruimen. Op 2 oktober 1942 ging het Veendammertje met zijn moeder op transport naar Westerbork. Eerder zag de twaalfjarige hoe een veldwachter uit Muntendam naast zijn fiets liep en de koffer vasthield van Jacob Schrijver, een bekende joodse voetballer uit het dorp. Ze kenden elkaar goed. „Het was alsof een vader zijn zoon wegbracht.”

▲ „Het onderbrengen van joden in werkkampen was een meesterzet.”

Het heeft hem nooit losgelaten. Hoe kon het gebeuren dat ruim vierduizend joden uit de provincie Groningen tijdens de Tweede Wereldoorlog zo geruisloos verdwenen? Op zijn 63ste zocht de Groninger amateur-historicus Harald Venhuis (70) het antwoord. „Ik ben altijd bezig geweest met de bevrijders, die hier met tanks binnenrolen en met ons feestvierden. Toen ik een poëziealbum in handen kreeg van een joods meisje, begon het te knagen. Familie en vriendjes wensten haar een gelukkig leven toe. Ik dacht: hoe is het nu precies gegaan met de joden?”

en met ons feestvierden. Toen ik een poëziealbum in handen kreeg van een joods meisje, begon het te knagen. Familie en vriendjes wensten haar een gelukkig leven toe. Ik dacht: hoe is het nu precies gegaan met de joden?"

Door **Johan de Veer**

Net als de meeste Groningers had Venhuis geen idee. „De één zei dat de burgemeesters nauw betrokken waren geweest bij de etnische zuivering. Een ander beweerde dat zij een beetje hadden meegewerkt en waren blijven zitten om groter onheil te voorkomen. Vervangen worden door een Duitser was geen aantrekkelijke optie voor de gemeente, zo was de heersende opvatting. Als er ineens een joods gezin weg was, dachten we dat de Sicherheitsdienst (SD) was geweest. De Duitsers hadden het voorzien op de joden. En wij moesten maar geloven dat het een zaak was tussen de bezetter en een minderheidsgroep.”

Niets is minder waar, zo blijkt uit het Venhuis' onderzoek *De joods-etnische zuivering van de provincie Groningen*. Zeven jaar ploos hij twintig gemeentelijke archieven in de provincie Groningen uit. Dagen bracht hij door in provinciale en rijksarchieven. Op zijn kantoren liggen stapels ordners met gekopieerde documenten. Conclusie: burgemeesters, politie, marechaussee en arbeidsbureaus verleenden tijdens de Tweede Wereldoorlog wel even iets meer dan hand- en spandiensten voor de Duitsers. Sterker nog: het lokale overheidsapparaat werkte van a tot z mee aan het registreren en deporteren van joden. De burgemeesters vervulden een centrale rol. Tussen juni 1942 en april 1943 voerden zij en hun (politie)ambtenaren snel en zorgvuldig naziopdrachten uit.

De Duitse orders kwamen van A. Staargaard, commissaris van de provincie Groningen, de Duitser H. Conring, Beauftragte in deze provincie en procureur-generaal, tevens de noordelijke politiedirecteur, A. Semplonius. Op verzoek van deze heren organiseerde de lokale overheid het joodse aandeel in de Arbeitseinsatz. De nazi's leunden op de gemeenten, die minutieus bleven bijhouden welke jood was vertrokken en wie van de familie achterbleef. De bezetter hoefde maar een kikk te geven of de gemeenten kwamen met een bijgewerkte lijst uit het bevolkingsregister.

Soepel

Zelf hadden de Duitsers veel te weinig personeel om joden op te sporen en uit hun woningen te halen. Bovendien wisten ze donders goed dat de

joden op de vlucht zouden slaan bij een grote SD-inzet. De deportatie moest geleidelijk en soepel verlopen. In september 1942 legde H.A. Rauter, de hoogste SD-baas in Nederland, aan H. Himmler, Reichsführer en Chef van de Deutsche Polizei, uit hoe hij de zuivering wilde realiseren. Venhuis: „Het onderbrengen van joden in werkkampen was een meesterzet. Vrouwen en kin-

deren bleven rustig wachten op de terugkijk van hun kostwinners. Ze werden als het ware gijzeld. De Arbeitseinsatz maskeerde misdadelpannen. Onomwonden meldde Rauter in een brief aan Himmler dat hij de joden naar de vernietigingskampen ging brengen. Bij de operatie had hij wel alle hulp van de Nederlanders nodig.

En dus vertrokken 850 joden uit de provincie Groningen op 10 juli 1942 naar 'stad'. Afkomstig uit Winschoten, Oude Pekela, Wildervank, Loppersum, Uithuizen, Appingedam en Leek zet ze hun reis voort naar werkkampen in Balnear, Kloosterhaar en Westerborg. Op dat moment hadden ambtenaren de Duitsers al voorzien van lijsten met namen van joodse ingezetenen. Gezinsstellingen waren bekend. In augustus 1942 vroeg het Rijksarbidsbureau Gewestelijke Arbeidsbureaus (GAB's) in Winschoten, Delfzijl en Groningen om het aantal joden in de werkkampen te verdubbelen. Een nieuwe groep meldde zich voor de keuring.

Op 14 augustus troffen de Oost-Groningse burgemeesters alle maatregelen voor hun transport. In Veendam weigerde korpschef A.G. Swart zijn medewerking. GAB Winschoten lichtte de SD in en Swart dook onder. Toch kregen de Duitsers hem te pakken. Zij fusilleerden de politie- en verzetsman in 1944. In Nieuwe Pekela tipte een politiefunctionaris vroegtijdig een jood. De nazi maakte zich uit de voeten en overleefde de oorlog. Ook voor burgemeester H. de Wit van Wildervank was de maat vol. Hij weigerde medewerking aan de deportaties, vroeg ontslag aan de bezetter en dook onder met zijn gezin.

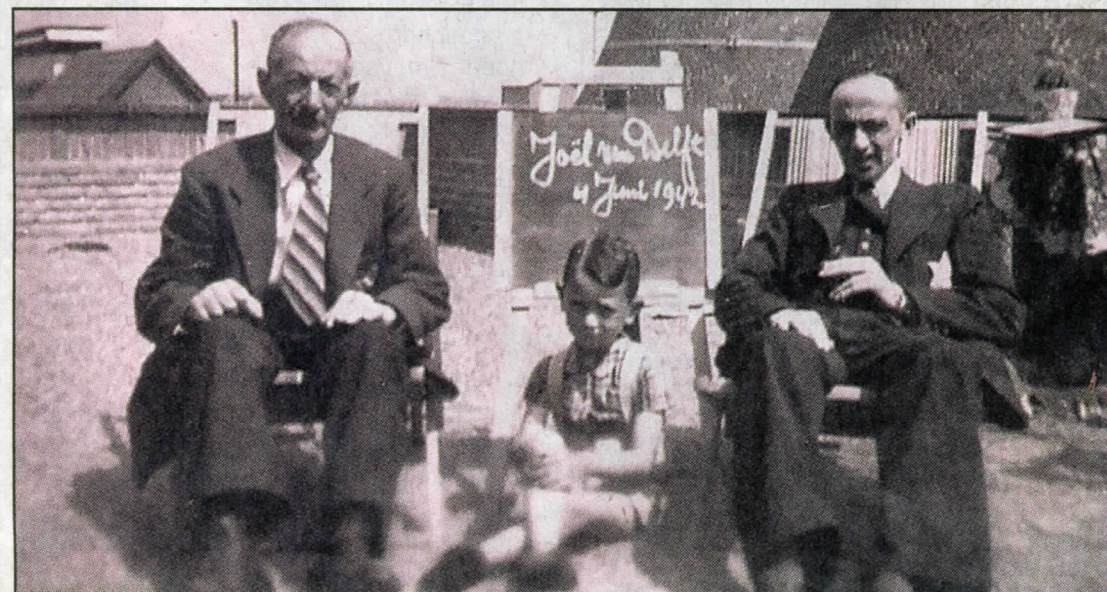
Gaskamers

Het overgrote deel van de overheidsfunctionarissen werkte volledig mee. Op 19 augustus 1942 brachten politiemensen nog eens honderdvijftig Oost-Groningse joodse mannen uit Bellingerwolde, Midwolda, Muntendam, Nieuwe Pekela, Oude Pekela, Onstwedde, Scheemda, Veendam, Vlagtwedde en Wildervank naar de werkkampen. Langzamerhand verschenen verhalen over vernietigingskampen in De Waarheid en Het Nieuws. Ook de BBC berichtte vanuit Londen dat joden waren vermoord in gaskamers. Geëmotiveerd spreekt Venhuis over de gebeurtenissen op 2 en 3 oktober. „Joodse vrouwen en kinderen werden verteld dat ze zouden worden herenigd met hun mannen. Ook ouderen vertrokken. Met hun baby's op de arm liepen vrouwen uit Wildervank die nacht naar het dichtstbijzijnde station. Veldwachters verboden de bevolking koffie te schenken in de oude ulo-school, waar de joden zich verzamelden.”

De plaatselijke politie begeleidde de stoet naar grotere plaatsen als Stadskanaal, Winschoten. In Groningen namen Duitsers het transport over. Op 15 oktober 1942 waren alle joden in Ned-

Ed Nijpels diep getroffen

■ 'Een aangrijpend document'. Zo noemt de Friese commissaris van de Koningin Ed Nijpels het onderzoek van Venhuis. In een brief aan de amateur-historicus schrijft hij: „Uw studie betreft niet een willekeurig belangwekkend onderwerp, maar de bijna algehele vernietiging van de joodse gemeenschap in een Nederlands gewest. Dat maakt lezing van uw onderzoeksverslag tot een schokkende ervaring. De inhoud heeft mij diep getroffen. Het volle licht valt op de rol van gewone mensen met hun alledaagse verantwoordelijkheden, zoals bestuurders, ambtenaren en politie- en justitiebeambten. Daarmee wordt ons een spiegel voorgehouden op onze eigen maat, waarin wij onszelf kunnen herkennen. Ik onderken de wetenschappelijke betekenis van uw onderzoek. De historische en actuele relevantie ervan is nog aanzienlijk groter.”

▲ Joël van Delft sr. (71), zoon Abraham (33) en kleinzoon Joël jr. (6) uit Wildervank vlak voor hun deportatie in 1942. De foto is gemaakt bij de kalkbranderij van de firma Wortman in Wildervank. De drie zouden later omkomen in de Duitse vernietigingskampen.

en grote SD-
k en soepel
H.A. Rauter,
n H. Himm-
tsche Poli-
realiseren.
en in werk-
ven en kin-

offen

noemt de
Ed
In een
rijft hij:
urig
e bijna

west. Dat
slag tot
heeft mij
o de rol
agse
urders,
eamtben.

waarin
nderken
n uw
e
groter."

hun depor-
De drie zou-

deren bleven rustig wachten op de terugkeer van hun kostwinners. Ze werden als het ware gegijzeld. De Arbeitseinsatz maskeerde misdadige plannen. Onomwonden meldde Rauter in de brief aan Himmler dat hij de joden naar de vernietigingskampen ging brengen. Bij de operatie had hij wel alle hulp van de Nederlanders nodig.

En dus vertrokken 850 joden uit de provincie Groningen op 10 juli 1942 naar 'stad'. Afkomstig uit Winschoten. Oude Pekela, Wildervank, Loppersum, Uithuizen, Appingedam en Leek zetten ze hun reis voort naar werkkampen in Balderhaar, Kloosterhaar en Westerbork. Op dat moment hadden ambtenaren de Duitsers al voorzien van lijsten met namen van joodse ingezetenen. Gezinssamenstellingen waren bekend. In augustus 1942 vroeg het Rijksarbeidsbureau de Gewestelijke Arbeidsbureaus (GAB's) in Winschoten, Delfzijl en Groningen om het aantal joden in de werkkampen te verdubbelen. Een nieuwe groep meldde zich voor de keuring.

Op 14 augustus troffen de Oost-Groningse burgemeesters alle maatregelen voor hun transport. In Veendam weigerde korpschef A.G. Swart zijn medewerking. GAB Winschoten lichtte de SD in en Swart dook onder. Toch kregen de Duitsers hem te pakken. Zij fusilleerden de politie- en verzetsman in 1944. In Nieuwe Pekela tipte een politiefunctaris vroegtijdig een jood. De man maakte zich uit de voeten en overleefde de oorlog. Ook voor burgemeester H. de Wit van Wildervank was de maat vol. Hij weigerde mee te werken aan de deportaties, vroeg ontslag aan en dook onder met zijn gezin.

Gaskamers

Het overgrote deel van de overheidsfunctionarissen werkte volledig mee. Op 19 augustus 1942 brachten politiemensen nog eens honderdvijftig Oost-Groningse joodse mannen uit Bellingwolde, Midwolda, Muntendam, Nieuwe Pekela, Oude Pekela, Onstwedde, Scheemda, Veendam, Vlagtwedde en Wildervank naar de werkkampen. Langzamerhand verschenen verhalen over vernietigingskampen in De Waarheid en Het Parool. Ook de BBC berichtte vanuit Londen dat er joden waren vermoord in gaskamers. Geëmotioneerd spreekt Venhuis over de gebeurtenissen op 2 en 3 oktober. „Joodse vrouwen en kinderen werd verteld dat ze zouden worden herenigd met hun mannen. Ook ouderen vertrokken. Met hun baby's op de arm liepen vrouwen uit Wildervank die nacht naar het dichtstbijzijnde station. Veldwachters verboden de bevolking koffie te schenken in de oude ulo-school, waar de joden zich verzamelden.”

De plaatselijke politie begeleidde de stoet. In grotere plaatsen als Stadskanaal, Winschoten en Groningen namen Duitsers het transport over. Op 15 oktober 1942 waren alle joden in Neder-

land, op
ter beva
Op 11 e
nachts i
van hun
chels en
wisselin
nieuwe
joden. V
moeten
gen mer
niet van
keer doe
alles zw
lokale o
nooit zo

Collect

De amat
litieman
onder de
aandeel
desnood
Nooit he
Of liever
collectie

In 1943
tie verte
Onder d
bijn Sim
woordig
ham Tor
nootscha
van de s
den als v
verloren
er reddin
Spoedig
37 jaar to
jaar jong
twee en
deze fase
ters hun
maart arr
rechauss
Een ma
Opnieuw
genwoon
ontvinge
landelijk
met de v
harte het
zullen uv
ren." In d
tie zeven
senverkl
worden
zieke jod
lijk dat
werkt? D

Zaterdag
26 februari
2000

Recordjacht

Dit weekend is het WK sprint op de schaats voor mannen en vrouwen. Zal de supersnelle baan van Nagano goed zijn voor records?

Ceylon

We hadden Kaap de Goede Hoop, we hadden Indië, maar we hadden ook een koloniale vestiging op Ceylon. Sri Lanka, heethet tegenwoordig.

Spoelen

Hij kreeg kanker, hij verloor zijn donornier, hij kreeg een herseninfarct en zijn vriendin liet hem in de steek. Het ging 'effe niet goed' met Bart de Graaff.

overheid hadden de Duitsers de joden nooit zo snel weggekregen'

**éér dan
ensten**

Schandvlek

◀ „Alleen in Bellingwolde waren de stukken grotendeels compleet. Alles wat betrekking heeft op de jodenvervolgung lag precies op nummer.”

Foto: Bert Jippes

„Het gaat niet om mij, maar om mijn onderzoek”

■ Om privé-redenen wil hij niet met zijn echte naam in de krant. „Ik vind dat dit mogelijk moet zijn. Het gaat niet om mij, maar om mijn onderzoek. Met behulp van documenten toon ik aan dat lokale overheden actief hebben meegewerkt aan de jodendeportaties. Behalve aan de koningin, heb ik dit onderzoek (205 bladzijden, red.) aan meer dan vijftig instanties gestuurd. Alleen commis-

saris van de Koningin Ed Nijpels heeft vanuit Friesland inhoudelijk gereageerd. De rest vindt het, naar ik aanneem, te pijnlijk om op deze zaak in te gaan. Teleurstellend is dat onze eigen commissaris Hans Alders niet thuis geeft. Voor mij is het nu einde verhaal. Ik heb gedaan wat ik moest doen. In het onderzoek wordt alles wat ik beweer ondersteund door officiële stukken.”

◀ **NSB-leider Anton Mussert in Stads kanaal. „De bezetter hoefde maar een kikk te geven.”**

hten op de terugkeer werden als het ware gemaskeerde misdadige meldde Rauter in de de joden naar de verengingen. Bij de operatie de Nederlanders nodig. joden uit de provincie naar 'stad'. Afkomstig kela, Wildervank, Lopgedam en Leek zetten werkkampen in Balderesterbork. Op dat moen de Duitsers al voor van joodse ingezetegen waren bekend. In Rijksarbeidsbureau de reaus (GAB's) in Wingen om het aantal jote verduubelen. Een te voor de keuring.

de Oost-Groningse burgen voor hun transde korpschef A.G. Swart Winschoten lichtte de er. Toch kregen de Duit-silleerden de politie- en Nieuwe Pekela tipte een tijdig een jood. De man en overleefde de oorster H. de Wit van Wilbl. Hij weigerde mee te es, vroeg ontslag aan en n.

de overheidsfunctiona- ee. Op 19 augustus 1942 nog eens honderdvijftig mannen uit Bellingendam, Nieuwe Pekela, de, Scheemda, Veendam, ank naar de werkkamerschen verhalen over De Waarheid en Het Patte vanuit Londen dat er n gaskamers. Geëmotio- over de gebeurtenissen se vrouwen en kinderen ouden worden herenigd ouden vertrokken. Met pen vrouwen uit Wilder- dichtsbijzjnde station. n de bevolking koffie te o-school, waar de joden

e begeleidde de stoet. In dskanaal, Winschoten en tsers het transport over. ren alle joden in Neder-

land, op enkele vrijgestelden na, vogelvrij. Rauter beval de politie nog meer joden te arresteren. Op 11 en tussen 27 en 30 november was het 's nachts in de provincies raak. Mensen werden van hun bed gelicht. Veldwachters doofden kachels en verzegelden woningen. Rond de jaarwisseling vroeg en kreeg de bezetter snel nieuwe lijsten met namen van de overgebleven joden. Venhuis: „Voor mij was het een schok te moeten lezen hoe groot de inzet was van onze eigen mensen. Er zijn nachten geweest dat ik er niet van kon slapen. Dat ik de stukken nog een keer doornam en dacht: klopt dit wel? Feit is dat alles zwart op wit staat. Zonder de inzet van de lokale overheid hadden de Duitsers de joden nooit zo snel weggekregen.”

Collectief gezwogen

De amateur-historicus betreurt het dat oud-politiemannen en -bestuurders de gang van zaken onder de pet hebben gehouden. „Waarom is het aandeel van met name de burgemeesters later, desnoods anoniem, niet naar buiten gebracht? Nooit heeft iemand gezegd: we zijn erin geluisd. Of liever: dit hebben we verkeerd gedaan. Er is collectief gezwogen.”

In 1943 was het opnieuw raak en pakte de politie vertegenwoordigers van de Joodse Raad op. Onder de 140 Groningers bevond zich opperrabijn Simon Dasberg, provinciaal hoofdvertegenwoordiger van de Joodse Raad. Maar ook Abraham Toncman, leraar van het joodse kerkgenootschap in Oude Pekela. In het notulenboek van de synagoge schrijft de Pekelder: „Wij worden als vee weggeleid om gedood te worden en verloren te gaan. Tot ellende en schande. Moge er redding en uitkomst voor de joden komen! Spoedig in onze dagen! Amen!” Toncman was 37 jaar toen hij overleed. Ook zijn vrouw, die een jaar jonger was, en hun drie dochtertjes van drie, twee en één jaar, overleefden de oorlog niet. In deze fase van de oorlog hadden de burgemeesters hun werk gedaan. In de nacht van 8 op 9 maart arresteerden veldwachters, politie en marchaussee vele zieken en hoogbejaarden.

Een maand volgde een nieuwe arrestatiegolf. Opnieuw ging het om zieken, ouderen en vertegenwoordigers van de Joodse Raad. De laatste ontvingen nog een brief van prof. dr. D. Cohen, landelijk voorzitter van de raad. Het stuk eindigt met de woorden. „Wij wensen u van ganser harte het beste in uw nieuwe verblijfplaats. Wij zullen uw arbeid in trouwe herinnering bewaren.” In de gemeente Onstwedde haalde de politie zeventien bejaarden en zieken uit bed. De artsenverklaring waarin stond dat zij niet mochten worden vervoerd, was niets waard. „Er is met zieke joden gesold. Nogmaals, hoe is het mogelijk dat Nederlanders hieraan hebben meegewerkt? De jodenvervolging is een onuitwisbare

schandvlek voor Groningen.”

Volgens interne informatie van de Joodse Raad waren er eind april 1943 in de drie noordelijke provincies nog 174 joden over. Eind mei verklaarde commissaris van de provincie Groningen Staargaard dat alle vrijgekomen woningen zo spoedig mogelijk moesten worden gebruikt. Over de afgevoerde inboedels van joden uit de gemeente Oude Pekela las Venhuis het verhaal van een politiemann die begin 1958 een gesprek voerde met een ambtenaar. Deze was betrokken geweest bij de inbeslagname van joodse eigendommen. „De ambtenaar kan zich herinneren dat hij persoonlijk aanwezig was op deze adresen. Volgens hem geschiedde de inbeslagname door gemeentewerklieden en waren hierbij nimmer leden van de NSB, Landwacht of andere met de Duitse samenwerkende organisaties tegenwoordig.”

Het gasbedrijf in Groningen zond na de deportaties een rekening naar de gemeente. Het bedrijf wilde na het overhaaste vertrek van de joden de niet betaalde rekeningen wel betaald zien. Dat gold ook voor de burgemeester van Vlagtwedde, die bij het Rijk een onkostennota van 217,95 gulden indiende voor het op transport stellen van joden.

„Sommige gemeenten eisten geheimhouding”

■ In lang niet alle gemeentehuizen had Venhuis onmiddellijk toegang tot het oorlogsarchief. „Soms moest ik schriftelijk of mondeling geheimhouding beloven. Ik heb dat gedaan, maar voor mezelf vastgesteld dat ik me niet aan de belofte kon houden. De informatie was te belangrijk. Als een gemeente moeilijk deed, beriep ik me op de Wet Openbaarheid van Bestuur (WOB). In Appingedam vonden ze dat een brief van H. Conring, Beauftragte van de provincie Groningen, beter geheim kon blijven. Het gaat om een stuk waarin de Duitser burgemeesters uitnodigt om te praten over de nazifisering van het bestuur.”

Tijdens zijn onderzoek viel Venhuis op, dat er nogal wat brieven en andere documentatie door gemeenten zijn vernietigd. „Met opzet, naar ik aanneem. Alleen in Bellingwolde waren de stukken grotendeels compleet. Alles wat betrekking heeft op de jodenvervolging lag precies op nummer. Keurig gebundeld in pakpapier. Zonder dit archief zou het nog meer tijd hebben gekost om dit verhaal rond te krijgen.”

Eindredactie:
Ronald Hooijenga
Jaap Kwak
Gert Meijer

Vormgeving:
Amanda Duijm
Jan van der Mei
Hans Spoelman
Ben ten Velde
Koos Werkman